

podruštvovljavanje poljoprivrede u marksističkoj teoriji društvenog razvoja

milan županić

61 aktualna tema

→ U ovom napisu upozorit ćemo na teorijske aspekte podruštvovljavanja poljoprivrede u marksističkoj teoriji — neke momente u praktičnom rješavanju tog problema u socijalističkom pokretu. Poznato je da su socijalističke revolucije izbile mahom u nerazvijenim zemljama u kojima je prevladavala seljačko-agrarna struktura. Socijalizam je morao rješavati i danas rješava složene probleme u agraru, nastojeći da zaostalu seljačku poljoprivredu transformira u modernu poljoprivredu na socijalističkim osnovama.

Marksistička teorija i u ovom je segmentu nit vodilja društvene akcije, ali zbog složenosti i raznih specifičnosti pojedinih zemalja — socijalizacija poljoprivrede skopčana je s nizom teškoća i predstavlja jedno od najtežih pitanja socijalističke prakse uopće.

marx i engels o podruštvovljavanju poljoprivrede

Marx i Engels bavili su se problematikom poljoprivrede u okviru otkrivanja općih zakonitosti i tendencija društvenog razvitka. Premda Marx nije posebno niti detaljno analizirao na jednom mjestu agrarnu problematiku, on je u mnogim djelima i u različitim prilikama u obliku skica formulirao niz značajnih stavova o tendencijama razvoja poljoprivrede, problemima podruštvovljavanja i dr.

Osnovni Marxov doprinos teorijskoj spoznaji i vezi s poljoprivredom jest tumačenje doprinosa poljoprivrede procesu prvobitne kapitalističke akumulacije, problematici zemljišne rente, te djelovanju zakona koncentracije i centralizacije u poljoprivredi.

■
*) Ovaj rad predstavlja skraćeni oblik autorova priloga objavljenog pod istim naslovom u zborniku *Mogućnosti podruštvovljavanja zemljišta u Jugoslaviji* (Zagreb, Centar za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, 1979. str. 1—38).

Marx konstatira da kapitalizam ruši sve stare oblike proizvodnje i svuda uspostavlja industrijski sistem proizvodnje. To u potpunosti vrijedi i za poljoprivredu, koja je osnovica akumulacije kapitala. Kapitalistička robna proizvodnja djeluje kao »razarač« na sve starije oblike proizvodnje, sa širokim društvenim posljedicama. Jer »...djelovanje krupne industrije u poljoprivredi utoliko je najrevolucionarnije što ono ruši stup starog društva, 'seljaka', stavlajući na njegovo mjesto najamnog radnika. Tako se potrebe za društvenim prevratom i suprotnosti na selu izjednačuju s onima u gradu. Mjesto najtradicionalnijeg načina rada dolazi svjesna tehnološka primjena nauke ...«¹⁾

Marx zapaža da se poljoprivreda ipak sporije razvija od industrije. U poljoprivredi egzistira sitni seljački posjed koji onemogućuje razvitak društvenih proizvodnih snaga, društvene oblike rada, društvenu koncentraciju kapitala, stočarstvo u velikom razmjeru, progresivnu primjenu nauke.²⁾ Sitno zemljišno vlasništvo pretpostavlja, »da je golema većina stanovništva seljačka i da prevladava izolirani svedruštveni rad; da su zbog toga bogatstvo i razvitak reprodukcije i njezinih materijalnih i duhovnih uvjeta u takvim okolnostima nemogući, pa su stoga nemogući i uvjeti racionalne kulture«.³⁾

Prodiranje nove poljoprivredne tehnologije nužno donosi mnogo višu proizvodnost rada, koncentraciju i centralizaciju zemljišnog posjeda i proizvodnje i traži odlučne zahvate u poljoprivredi. Marx uočava da viša proizvodnost na krupnim posjedima smanjuje potrebu za poljoprivrednim radnicima i dovodi do smanjenja poljoprivrednog stanovništva uopće.

U svom radu **O nacionalizaciji zemljišta**, Marx ističe da je pitanje »vlasništva nad zemljom kao prvotnim izvorom svega bogatstva, postalo krupni problem«, o »čijem rješavanju zavisi budućnost radničke klase«. Konstatira: »ekonomski razvoj društva, porast koncentracije stanovništva, nužnost kolektivnog i organiziranog rada, te primjena mašinerije i drugih iznahašća u poljoprivredi stvorila je društvenu potrebu za nacionalizacijom obradivog zemljišta i tla«.⁴⁾ Ipak, u pogledu primjenjivosti te mjere Marx je oprezan i preporučuje je u Engleskoj, dok se ograđuje od nje u seljačkim poljoprivredama kakva je npr. francuska, gdje je poljoprivrednik protivnik svakog progresa, pa i nacionalizacije zemlje. Na pitanje čime supstituirati privatno vlasništvo u poljoprivredi, Marx se opredjeljuje za nacionalno vlasništvo nad zemljom, premda kao prijelazni oblik dopušta i zadružno vlasništvo na zemlji na bazi krupne proizvodnje i povezivanja industrije i poljoprivrede. Dati nacionaliziranu zemlju zadruzi ili privatnicima značilo bi do-

1) K. Marx: **Kapital**, I. Zagreb, 1947, str. 438.

2) K. Marx: **Kapital**, II. Zagreb, str. 155.

3) **Isto**, str. 155.

4) Citirano prema V. Stipetić: **Poljoprivreda i privredni razvoj**. Zagreb, 1969, str. 45.

vesti do konkurencije između njih i do značajnog porasta rente, što bi omogućilo da korisnici zemlje žive na račun proizvođača. To bi značilo: »... potčiniti čitavo društvo jednoj klasi proizvođača. Nacionalizacija zemlje proizvest će potpunu promjenu u odnosima rada i kapitala i u konačnoj liniji potpuno će uništiti kapitalističku proizvodnju, kako u industriji, tako i u poljoprivredi. Tek tada će isčeznuti klasne razlike i privilegije, zajedno s ekonomskom bazom iz koje su proistekle, dok će se društvo pretvoriti u asocijaciju slobodnih proizvođača.«⁵⁾

Iz ove kratke analize vide se osnovne konture Marxova shvaćanja zakonitosti razvoja poljoprivrede i nužnosti nacionalizacije zemlje u budućem društvu, odnosno njezina područstvoljavanja u »krajnjoj liniji«. To je, rekli bismo, konzekvenција tehnološkog i ekonomskog razvoja društva, nužnost industrijskog načina proizvodnje kojemu je sitno seljačko, ali i privatno vlasništvo uopće pretijesno i traži nove prostore za daljnji razvoj. Marx dokazuje da su zakoni razvoja poljoprivrede isti kao i zakoni razvoja industrije: kada proizvodne snage dođu u suprotnost s proizvodnim odnosima, onda te odnose treba mijenjati i stvoriti nove koji omogućuju daljnji razvoj. Poljoprivreda se sa svim svojim specifičnostima potpuno uklapa u tu shemu.

Kada su u pitanju konkretni problemi odnosa prema seljaštvu, odnosno stav socijalističkog pokreta prema seljačkom vlasništvu i konkretni putovi stvaranja kolektivnog ili društvenog vlasništva nad zemljom, Marx je znatno oprezniji i nudi diferencirane odgovore. On ulazi u detaljnije sociološke analize položaja seljaštva, tradicije, seljačkog mentaliteta i svijesti i inzistira da agrarni program socijaldemokracije mora respektirati konkretne prilike. Dobro je poznato Marxovo mišljenje o seljaštvu kao klasi, njegovoj ograničenosti, barbarstvu i sl.

U koncipiranju političke strategije radničkog pokreta prema seljaštvu Marx je krajnje obazriv. Iskustvo iz revolucija 1848. i 1971. u Francuskoj, kada je buržoazija gurnula seljaštvo protiv proletarijata, poučilo je Marxa i Engelsa da seljaštvo treba pridobivati za savez s radničkom klasom, te da agrarni programi evropskih socijaldemokracija treba da respektiraju tu potrebu.

Socijalističke partije treba da se zalažu za takve mjere koje će privući seljaka i pridobiti ga za revoluciju, nakon čega će seljaci sami bez prinude prelaziti na zajedničku obradu zemlje i kolektivno vlasništvo. Engels to obrazlaže ovako: »... mi ne možemo ni sad ni ikad obećati parcelnim seljacima održanje individualnog vlasništva i individualnog gospodarstva pred nadmoćnošću kapitalističke proizvodnje. Mi im možemo jedino obećati da nećemo protiv njihove volje nasilno zadirati u njihove odnose vlasništva.«

Dužnost je socijalističke partije da seljacima predočuje »apsolutnu nemogućnost da im se očuva parcelno vlasništvo, apsolutnu

5) V. Stipetić: Poljoprivreda i privredni razvoj, nav. di., str. 46.

sigurnost da će kapitalistička krupna proizvodnja pregaziti njihovo bespomoćno, zastarjelo sitno gospodarstvo kao vlak ručna kolica.«⁶⁾ Slično vrijedi i za srednje seljake jer i oni podliježu konkurenciji kapitalističkog gospodarstva. Drukčija je situacija kod krupnog zemljoposjeda, jer je to kapitalističko gospodarstvo, i tu Engels jednostavno predviđa eksproprijaciju i davanje zemlje poljoprivrednim radnicima koji je već obrađuju i koji će se organizirati u zadruge.

agrarno pitanje u razdoblju prve i druge internacionale

U radničkom pokretu u razdoblju Prve i Druge internacionale nedovoljno je pažnje posvećeno agrarnom i seljačkom pitanju. U središtu interesa bila su slijedeća pitanja: utvrđivanje ekonomskih zakonitosti u razvitku poljoprivrede; pitanje koncentracije i centralizacije zemljišta te problemi rastuće proletarizacije seljaštva i njegove propasti, što od njega stvara potencijalnog saveznika borbi radničke klase.

Prodiranje kapitalizma u poljoprivredu i revolucioniranje načina proizvodnje izbacuje seljaka sa zemlje i pretvara ga u poljoprivrednog radnika na krupnim kapitalističkim posjedima. Socijalizacija zemljišta stoga je neophodni zadatak socijalizma na selu. Oko tih osnovnih pitanja vodi se široka diskusija i oštre konfrontacije tadašnjih vođa i teoretičara socijaldemokratskih partija.

Kongres u Lausanni godine 1867. imao je na dnevnom redu pitanje vlasništva nad zemljom i tu su došla do izražaja dva stava koja su se dugo provlačila u diskusijama Prve i Druge Internacionale. Na jednoj su strani marksisti zagovarali potrebu podruštvovljenog vlasništva nad zemljom, smatrajući i to pretpostavkom napretka proizvodnih snaga u poljoprivredi, dok su prudonisti isticali sitni privatni posjed kao neophodnu pretpostavku osobne slobode pojedinca, na čemu je toliko inzistirao njihov inspirator Proudhon.

Na to pitanje odgovor daje kongres u Bruxellesu održan godine 1868. u rezoluciji u kojoj se ističe da moderna privreda traži zajedničko podruštvovljeno vlasništvo nad zemljištem kao i krupno gospodarstvo. Najpogodniji oblik socijalizacije, stoji u dokumentima Kongresa, jest u poljoprivrednim proizvodnim zadrugama. Znatna teorijski doprinos rasvjetljavanju ovog pitanja daje marksist J. G. Eccarius koji 1868. izdaje knjigu o političkoj ekonomiji, u kojoj posebno razrađuje agrarne probleme. Na osnovi komparacije proizvodnosti sitnog francuskog seljaka i engleskog farmera, Eccarius dolazi do zaključka da krupni posjed ima tri puta veću produktivnost od francuskog seljaka, tvrdeći da je sitna seljačka

6) F. Engels: »Seljačko pitanje u Francuskoj i Njemačkoj«, u Marx-Engels: **Izabrana dela**. Beograd 1949. str. 410.

privreda — poljoprivreda prošlosti. Eccarius također otkriva tajnu održanja sitnog seljačkog posjeda u konkurenciji s krupnom poljoprivredom — tvrdeći da se sitni seljak održava prekomjernim radom, a da živi podljudski (S tom figurativnom uzrečicom mnogi su se kasnije služili kada su analizirali položaj i istrajnost sitnog seljaka.)

Osim tih doktrinarnih pitanja valja upozoriti i na problem izgradnje praktičkog programa raznih socijaldemokratskih partija i provedbe naznačenih stavova. W. Liebknecht predlaže da se hipotekarni dugovi prepisu na državu, da se od zemlje u općinskom vlasništvu i državnih imanja stvore ogledna poljoprivredna dobra koja bi zaposlila i prihvatila dio poljoprivrednog proletarijata. Oko tih oglednih dobara, kao uzora budućeg društva, okupljat će se i drugi privatni seljaci i dobrovoljno se udruživati u nove asocijacije. Na osnovi takve ideje Stuttgartski kongres njemačke socijaldemokracije traži prijenos zemlje u društveno vlasništvo, koje će država davati u najam poljoprivrednim zadrugama.

Nakon rasformiranja Prve internacionale (1872) pojedine partije samostalno izgrađuju svoje stavove i politiku prema seljačkom i agrarnom pitanju. Tako Druga internacionala započinje svoje djelovanje godine 1889. u situaciji velike krize evropske poljoprivrede, koja za posljedicu ima stabilizaciju posjedovne strukture u poljoprivredi i privremeni zastoj u koncentraciji zemljišta. Stabilizacija sitnog seljaka (privremena s gledišta dugoročnih tokova) pokolebala je socijaldemokratske partije i dovela u pitanje neke bitne marksističke stavove.

Krajem stoljeća (1898) K. Kautsky izdaje svoje poznato djelo **Agrarno pitanje: pregled tendencije suvremene poljoprivrede i agrarna politika socijaldemokracije**. Na osnovi bogatog empirijskog materijala razvoja poljoprivrede pretežno u Zapadnoj Evropi i Sjevernoj Americi Kautsky široko koncipira svoje djelo o zakonitostima razvoja poljoprivrede i društvenim odnosima kapitalističkog sela. Posebno se bavi utjecajem novih tehničkih sredstava — u to vrijeme u poljoprivredi djeluje parni plug, lokomobil, a rabe se i prva umjetna gnojiva — i konstatira da je ona postala jedna od najrevolucionarnijih privrednih grana. Nova tehnološka sredstva omogućuju daljnji napredak krupnog posjeda koji postaje mnogo produktivniji od sitnog. Zapreka bržem razvoju koncentracije zemljišta jesu privatno vlasništvo i zastarjeli agrarni odnosi u selu. Kautsky uočava da statističko prikazivanje posjedovne strukture ne odražava prave odnose, jer prikazuje veličinu gospodarstva samo po njegovoj površini, a ne uzima u obzir i intenzitet proizvodnje; i sitno imanje s intenzivnim privređivanjem može da predstavlja krupnije gospodarstvo u odnosu na veliki posjed s ekstenzivnom obradom. Ipak, održanje sitnog posjeda nije posljedica njegove sposobnosti da konkurira krupnom nego posljedica toga što se ono pretvara u kupca roba koje proizvodi veliki posjed, a prodaje radnu snagu koja je potrebna krupnom gospodarstvu i ostaloj privredi. U pogledu daljnjih tendencija razvoja kapitalističke poljoprivrede Kautsky je neodređen — krupno i sitno gospodarstvo uzajamno se nadopunjuju i nema izgleda da će krupni posjed progutati sitni.

Bazičan zaokret u agrarnoj problematici donosi E. Bernstein u svojoj revizionističkoj kritici marksizma. On oštro napada Marxove stavove o djelovanju zakona koncentracije i centralizacije u poljoprivredi jer ih, navodno, historijsko iskustvo nije potvrdilo. Bernstein ustvrđuje da se svugdje zapaža napredak sitnog i srednjeg posjeda i uzmicanje veleposjeda. Koncentracije se, po njemu, ne provode u obliku proširenja jednog gospodarstva na račun drugoga, nego isključivo u obliku intenzifikacije gospodarenja i prijelazu na intenzivne kulture i bolje stočarenje. Bernsteinove teze nailaze na povoljan odjek i izvan okvira njemačke socijaldemokracije i postaju predmet diskusije o agrarnom pitanju cjelokupnog socijalističkog pokreta tog doba.

Krajem prošlog stoljeća snažna je struja narodnjačkog pokreta čiji ideolozi tvrde da će Rusija izbjeći zla kapitalizma i stići u socijalizam ako se osloni na tradicionalnu seljačku općinu i pretvori je u socijalističku agrarnu komunu. Seljaštvo treba da postane vodeća snaga društva, koja će ga povesti prema socijalizmu. (Iako je utjecaj narodnjaka oslabio početkom 20. stoljeća, njihove teze dvadesetih godina ponovo oživljavaju neonarodnjaci.)

Čajanov, značajniji ideolog neonarodnjaka, kao agrarni ekonomista tokom svoje karijere bavio se problemima seljačke privrede. Neonarodnjaci osporavaju kapitalistički put razvoja poljoprivrede, tvrdeći da porodično gospodarstvo ne podliježe tim zakonima. Za njih je porodično gospodarstvo stabilna i nepromjenjiva kategorija, koja je bez većih promjena preživjela i feudalizam i kapitalizam, a ostat će i u socijalizmu. Proces diferencijacije među seljačkim gospodarstvima postoji, ali je ta diferencijacija prolazna i održava samo razlike u veličine porodice — što je više članova više je i radnih ruku, te gospodarstvo teži povećanju i obratno.

E. David, jedan od vođa desnog krila njemačke socijaldemokracije, izdaje tri godine iza Bernsteina svoju knjigu o socijalizmu i poljoprivredi. Osnovna meta napada jesu Marxovi stavovi o agrarnom pitanju — koji, po Davidu, zaslužuju kompletnu reviziju, kao i neke teze Kautskoga. Razvoj poljoprivrednih gospodarstava pokazuje da ne dolazi do nestanka sitnog posjeda — nego obratno, sitni posjed napreduje svugdje gdje nema političkih ili pravnih zapreka. Po Davidu, uzrok Marxovih pogrešaka u tretiranju agrarnih pitanja leži upravo u mehaničkom prenošenju zakonitosti industrije u oblast poljoprivrede.

U situaciji pocijepanosti rukovodstava socijalističkih partija Evrope oko jednog od temeljnih pitanja teorije i praktičnog rada na selu pojavljuje se Lenjin sa svojim analizama agrarnog pitanja.

doprinos v. i. lenjina marksističkoj analizi agrarnog pitanja

Lenjinov teorijski i praktički interes koncentriran je na tri oblasti: agrarno pitanje, pitanje odnosa prema različitim kategorijama seljaštva, odnosno seljačko pitanje, kao i na probleme udruživanja

i zadrugarstva. Stvarnost seljačke Rusije i prodor kapitalizma u selo, kao i razvoj poljoprivrede u svijetu, pružaju Lenjinu obilan materijal za analizu razvoja i tendencija u poljoprivredi, koje u potpunosti potvrđuju osnovne Marxove postavke. Stoga se Lenjin prihvatio složenog zadatka obrane marksističkih pogleda u novonastalim prilikama.

U svom radu **Agrarno pitanje i kritičari Marxa**, Lenjin odlučno dokazuje da je osnovna i bitna tendencija kapitalizma istiskivanje sitne proizvodnje i u industriji i u poljoprivredi. Osnovna teza njegove obrane Marxova zakona koncentracije i centralizacije u poljoprivredi svodi se na pobijanje revizionističkih stavova i zloupotreba i iskrivljavanja raznih statističkih i anketnih podataka o grupiranju gospodarstva prema veličini zemljišta. Tu se Lenjin, kao i Kautsky, obara na analize koje uzimaju u obzir samo veličinu gospodarstva, a ne i intenzitet proizvodnje jer se time zamagluje stvarna diferencijacija na selu. Time se prikriva ugnjeteni položaj sitne proizvodnje i seljačke sirotinje koja oskudijeva u zemlji i kapitalu, i smanjuje značaj koncentracije kapitala u rukama krupnog proizvođača i potiskivanje sitne proizvodnje od strane krupne.

Razvoj poljoprivrede u svijetu potvrđuje Marxova predviđanja i Lenjin u svom govoru o temi **Marxistički pogledi na agrarno pitanje** zaključuje: »Marxova teorija o razvoju kapitalističkog načina proizvodnje odnosi se na zemljoradnju kao i na industriju. Ne smiju se brkati **osnovne crte kapitalizma** i **razni** njegovi oblici u zemljoradnji i industriji.«⁷⁾

Lenjin jasno uviđa da put razvitka kapitalizma u poljoprivredi nije jedinstven, iako to ne dovodi u pitanje »osnovne crte« kapitalizma. Evropski put razvoja poljoprivrede nije zakonit za sve zemlje. Stoga Lenjin obogaćuje marksističku teoriju razvoja poljoprivrede u kapitalizmu sa dva koncepta: a to su »američki« i »pruski« put razvoja poljoprivrede. Osnovna karakteristika »pruskog« puta (može se primijeniti na veći dio Evrope) jest u tome da ne likvidira odjednom sve feudalne agrarne odnose nego ih postupno prilagođuje kapitalizmu.

U Americi je razvoj išao drukčije — nema feudalnog gospodarstva i drugih srednjevjekovnih ostataka, nego je slobodni farmerski posjed osnova za razvoj kapitalizma. Od ogromnih površina slobodnog zemljišta (bez privatnog vlasništva) zemlja se farmeru daje gotovo besplatno, pa se na toj osnovi slobodno razvija kapitalizam i farmersko gospodarstvo. Stoga je američki put razvoja poljoprivrede daleko nadmoćan svakom drugom putu i iskustvu. Osim toga, američki se kapitalizam brzo razvija i industrija lako apsorbira male farmere i suvišnu radnu snagu u poljoprivredi. Lenjin također uviđa da privredni razvoj donosi smanjenje broja poljoprivrednog stanovništva (evropska socijaldemokracija misli drugačije) i da će ekonomski napredak biti brži ako se prenapučena poljopriv-

7) Citirano prema P. Markoviću. nav. di., str. 4.

reda brže oslobađa suvišne radne snage u korist industrije. Time je Lenjin, kako konstatira V. Stipetić, anticipirao građansku ekonomsku teoriju za punih četrdeset godina.

Velik dio Lenjinovog opusa odnosi se na seljačko pitanje i potrebu saveza radničke klase i sitnog srednjeg seljaka u revoluciji, a poslije revolucije za postupno prevođenje seljaka na kolosjek borbe za socijalističku izgradnju sela — ali to izlazi iz okvira ovog rada.

Treća, osnovna preokupacija Lenjina, odnosi se na razna pitanja udruživanja i zadrugarstva. Tu je koncentriran Lenjinov interes za praktične oblike podružstvovljavanja poljoprivrede i prevladavanja sitne proizvodnje. U svim radovima, napisima i govorima o toj temi Lenjin se zalaže za dobrovoljno i svestrano udruživanje sitnih i srednjih proizvođača kao metodu stvaranja krupne poljoprivredne proizvodnje. Istovremeno, misli on, potreban je razvoj industrije koji će poljoprivredu opskrbljivati potrebnim tehničkim sredstvima. Međutim, industrija ne može proizvoditi ni treba da proizvodi, sva sredstva za sitno gospodarstvo, jer bi se ta sredstva neracionalno iskorištavala.

problemi podružstvovljavanja poljoprivrede u jugoslavenskoj teoriji i praksi

Poslije pobjede oružane socijalističke revolucije provedene su određene reforme u poljoprivredi, provedena je kolonizacija i stvoren državni sektor kao osnova moderne, krupne poljoprivrede. No, Jugoslavija nije provela nacionalizaciju zemljišta kakva je provedena u SSSR. U objašnjenju takva poteza B. Kidrič to obrazlaže »teritorijalizacijom« našeg seljaka i potrebom da se sačuva savez radnika i seljaštva izgrađen u toku NOB-a.

U drugoj polovini pedesetih godina koncipirana je razvojna strategija izgradnje krupne proizvodnje na bazi kooperacije inokosnog seljaka s društvenim sektorom poljoprivrede, industrije i trgovine i jačanja zadrugarstva. Ključne teorijske stavove o tome izgrađuju naši marksistički teoretičari V. Bakarić i E. Kardelj. Kardelj polazi od premise da je ujedinjenje zemlje i stvaranje većeg posjeda preduvjet korištenja moderne tehnike. Kako je u našoj zemlji dominantan sitan seljački posjed — potrebno je naći takve oblike koji će omogućiti korištenje suvremene tehnike, a da se ne dira u seljačko vlasništvo nad zemljom. Stoga Kardelj definira kooperaciju kao »oblik suradnje socijalističkih privrednih organizacija (poljoprivrednih ali i industrijskih i trgovačkih) s individualnim gazdinstvima koja priprema, uspostavlja i razvija elemente društveno organiziranog procesa proizvodnje.⁸⁾

Kooperacijom treba da upravljaju seljaci i radnici, a ostvareni se proizvod dijeli između njih. Kooperacija omogućuje da seljak ula-

8) E. Kardelj: **Problemi socijalističke politike na selu**. Beograd, 1959, str. 151.

zi u društveni proces rada, iskorištavanje zemlje podređuje se potrebama tehnološkog napretka, a vlasnička prava seljaka odvajaju se od procesa rada i svode na realizaciju zemljišne rente. U tom je smislu kooperacija prijelazni ekonomski odnos koji proizvodni proces odvaja od realizacije zemljišnog vlasništva.⁹⁾

U toj koncepciji važno je i poljoprivredno zadrugarstvo. Zadruga je nosilac socijalističke poljoprivredne politike na selu. Ona je pogodan okvir tehničkog unapređenja poljoprivrede, preko nje se realiziraju ekonomski odnosi i interesi (interes privatnog vlasnika i socijalističkih društvenih faktora). Zadruga treba da onemogući stihijske procese i privatni interes individualnih gospodarstava nezavisno od općeg društvenog interesa. Cilj zadruge jest jačanje društvene reprodukcije u poljoprivredi, a ne reprodukcije seljaka kao privatnog vlasnika.

Poslije ukidanja SRZ godine 1953, opća poljoprivredna zadruga osnovni je nosilac kooperacije i podruštvovljavanja individualne poljoprivrede. Ona je vodeći faktor suradnje sa selom koji povezuje društvena sredstva s individualnom poljoprivredom i vrši podruštvovljavanje proizvodnje. U praksi su najčešći oblici suradnje sa seljakom bili:

- a) pružanje raznih usluga individualnim gospodarstvima,
- b) kontrahiranje poljoprivredne proizvodnje.

Viši oblici kooperacije, kako je pretpostavljao Kardelj, kao što su zajednička proizvodnja i raspodjela ostvarenog dohotka, nisu se u praksi razvili. Praktično, kooperacija se svela na servisiranje seljačke proizvodnje i izvlačenje tržnih viškova individualnog sektora poljoprivrede. Osim toga, seljak je, donekle putem zadruge, bio uvučen i u samoupravljanje.

Integracija individualnog i društvenog sektora nije išla predviđenim tokom. Poslije privredne reforme godine 1965. zadruga je izgubila poseban položaj u organiziranju proizvodnje i otkupa individualne poljoprivrede, a više se pojavljuju drugi društveni subjekti — kombinati, prerađivačka industrija i trgovina. Postojeće zadruge okrupnjavaju se fuzijom ili se integriraju s kombinatima, tako da nastaje široka organizacijska mreža integracije društvenog i individualnog sektora poljoprivrede. Opada suradnja sa seljakom u proizvodnji, a raste njegov interes za suradnju u prometu.

U vakuumu između globalnih društvenih ciljeva i opredjeljenja te organizacijskih rješenja — što bi se moglo označiti kao kriza organizacijskih pretpostavki — nastaje i formulira se u posljednje vrijeme zahtjev za revitalizacijom, odnosno za stvaranjem zadruge i drugih oblika udruživanja poljoprivrednika i njihovu integraciju u cjelokupni agroindustrijski kompleks. Postojeća koncepcija kooperacije i udruživanje imala je za cilj **proizvodno podruštvovljavanje** seljačke proizvodnje a da se ne dira u vlasničke odnose

(vjerojatno je kao implicitan cilj bilo i područstvovljavanje sredstava proizvodnje i postupno stvaranje većih zemljišnih kapaciteta). Međutim, efekti su takve orijentacije iscrpljeni. Nemoguće je danas stvarati krupnu proizvodnju bez oslonca na veći, grupirani posjed što implicira i ujedinjavanje zemljišta individualnih gospodarstava. To u određenom stupnju neminovno traži i **područstvovljavanje sredstava za proizvodnju**. Kako to izvesti u našim uvjetima, kojim sredstvima zainteresirati seljaka za to, koji su organizacijski subjekti tu potrebni — sve su to pitanja na koja nemamo odgovarajuće odgovore i zadatak marksističke analize jest da ih nađe osvjetljavajući društvenu stvarnost u selu.

Potrebno je također osvjetliti ulogu i položaj velikih društvenih subjekata u poljoprivredi. Danas društveni subjekti u poljoprivredi — a to su uglavnom poljoprivredni kombinati, dobra i farme, drže oko 15% obradiva zemljišta i druge značajne kapacitete. U posljednjih desetak godina znatno je usporen prijelaz zemljišta u društveno vlasništvo, koji su vršili ti subjekti. Kombinati kao udarna snaga društvenog sektora poljoprivrede orijentirali su se na racionalizaciju i intenzifikaciju proizvodnje na postojećim površinama gdje postižu vrlo zapažene rezultate u produktivnosti rada, prinosima i sl. Kao velika gospodarstva (prosječni kombinat danas drži oko 4.000 ha zemlje, a neki kombinati posjeduju i preko 50.000 ha zemlje), gdje je moguća primjena suvremene tehnologije, nauke, podjele rada — poljoprivredni kombinati nosioci su tehnološkog napretka u našoj poljoprivredi i glavni opskrbljivač i regulator tržišta. Agrarna i tekuća ekonomska politika uglavnom je njima podešena.

Ustav SFRJ i SRH iz godine 1974, a posebno Zakon o udruženom radu, u procesu čijih donošenja je imao značajnu ulogu Edvard Kardelj, otvorili su nove, drukčije nego prije, mogućnosti za okrupnjavanje i socijalizaciju poljoprivrede na osnovama udruživanja rada i sredstava.

Problem područstvovljavanja poljoprivrede neobično je složen i dugotrajan proces. Suvremeni društveni procesi na našem selu, od kojih bismo spomenuli samo neke: brzo smanjenje broja poljoprivrednika, prodor mehanizacije i sve veću okrenutost našeg poljoprivrednog stanovništva izvorima dohotka izvan poljoprivrede — čine taj problem urgentnijim i aktualnijim. Čini se da su akumulirale brojne pretpostavke koje omogućuju brže područstvovljavanje, ali praktični rezultati još izostaju.

Milan Župančić:

The Socialization of Agriculture in the Marxist Theory of Social Development

Summary

The article analyzes more important aspects of the socialization of agriculture in Marxist theory, and also indicates some practical problems of socialization in Yugoslavia. Modern agricultural production demands a large farm, which is a negation of peasant ownership and the peasant manner of production. Analyzing the development of agriculture in capitalism, Marx and Engels came to the conclusion that the laws of development are the same for agriculture and industry. Economic and technological reasons create a social need for the nationalization of land and demand the linking of industry and agriculture. Land socialization is a pre-condition for the further development of the forces of production in agriculture, and the solution of the peasant question.

However, other concepts also exist within the framework of the socialist movement of the First and Second International. Revisionist concepts and the denial of basic Marxist assumptions are very strong. The law of concentration and centralization in agriculture, and differentiation and class contradictions in the village, are refuted.

Analyzing newly created tendencies in the development of agriculture at the beginning of the 20th century, Lenin reached a conclusion that completely confirms Marx's basic conclusions. In a polemic with populists and «legal Marxists» Lenin resolutely defended Marxist stands and contributed to the development of the theory and practice of the agrarian question.

Обобществление сельского хозяйства в марксистской теории общественного развития

Резюме

В статье обсуждаются более значительные теоретические аспекты обобществления в марксистской теории и приводятся некоторые из практических проблем обобществления в нашей стране. Современное производство в сельском хозяйстве требует крупного хозяйства представляющего отрицание крестьянской собственности и крестьянского способа производства. Изучая развитие сельского хозяйства в капитализме, Маркс и Энгельс пришли к выводу о тождестве законов развития сельского хозяйства и законов развития промышленности. Экономические и технологические причины создают общественную надобность национализации земельных участков и более тесную связь между промышленностью и сельским хозяйством. Обобществление земель является предпосылкой дальнейшего прогресса производственных сил в сельском хозяйстве и в решении крестьянского вопроса.

Однако в рамках социалистического движения Первого и Второго интернационалов существуют и другие аспекты. Сильное воздействие оказали концепции ревизионистов и отрицание основных марксистских положений. Отрицается воздействие закона концентрации и централизации в сельском хозяйстве, дифференциация и классовые противоречия на селе.

Анализируя новые тенденции в развитии сельского хозяйства в начале 20 в., Ленин пришел к выводу который полностью подтверждает основные взгляды Маркса. В полемике с народниками и "легальными марксистами" Ленин открыто защищает марксистские позиции и вносит свой значительный вклад в развитие теории и практики аграрного вопроса.

Problems of socializing agriculture are acute in all socialist countries, including Yugoslavia. The last part of the article gives a short of problems of socialization of agriculture in Yugoslavia. Yugoslav Marxist theoreticians, an outstanding place among which is held by Edvard Kardelj, developed key theoretic stands concerning the practical paths of the transformation and socialization of privately owned agriculture. Basic Marxist hypotheses about the methods and manners of socializing agriculture have been completely confirmed and affirmed in Yugoslavia's experience, and practical methods of putting them into effect are completely in harmony with the total development of self-management in the Yugoslav socialist society. ●

Проблемы обобществления сельского хозяйства актуальны во всех социалистических странах в том числе и Югославия. В заключительной части настоящего труда изложены проблемы социализации сельского хозяйства в нашей стране. Ключевые теоретические позиции о конкретных возможностях преобразования и социализации индивидуального сельского хозяйства построены нашими теоретиками марксизма среди которых на видном месте находится Эдвард Кардель. Нашими опытами полностью подтверждены основные марксистские концепции о методах и возможностях обобществления сельского хозяйства, а конкретные методы проведения вполне согласованы с общим самоуправленческим развитием нашего социалистического общества. ●